

Алымбаева Б.А.

СУЛТАН РАЕВДИН «КҮН КАРМАГАН БАЛА» ПОВЕСТИНДЕГИ ПЕЙЗАЖДЫК
СҮРӨТТӨӨНҮН ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ

Алымбаева Б.А.

ОСОБЕННОСТИ ПЕЙЗАЖНЫХ ЗАРИСОВОК ПОВЕСТИ СУЛТАНА РАЕВА
«КҮН КАРМАГАН БАЛА»

B.A. Alymbaeva

FEATURES OF LANDSCAPE SKETCHES THE STORY OF THE SULTAN RAEV
«THE BOY HOLDING SUN»

УДК: 377.46.112

Бул макалада С.Раевдин «Күн кармаган бала» повестиндеги адам менен жаратылыш алакасын ачып берүүдө пейзаждык сүрөттөөнүн өзгөчөлүктөрү жөнүндө айтылат.

В статье описываются особенности взаимоотношений человека с природой, особенности раскрываются при помощи пейзажных зарисовок в повести С. Раева «Күн кармаган бала».

This article deals with the problem of human being and nature. The differences of describing the landscape to show the relationship of human being to nature in S. Raiev's novel «The boy holding sun».

Белгилүү жазуучулардын бардыгынын тең көлөмдүү чыгармаларында пейзажды сүрөттөөгө өзгөчө көңүл бөлүнөт. Ал бир жагынан чыгармадагы кейипкерлердин көңүл абалын чагылдырууда роль ойносо, экинчи жагынан бир окуядан экинчи окуяга “переход” кылуунун ыкмасы катары колдонулат. С.Раевдин “Күн кармаган бала” повестинде пейзажды сүрөттөө жогорудагы саналган эки максатты тең көздөгөндүгүн көрүүгө болот. Мисал катары повестин чү дегендеги эле биринчи абзацына толук кайрылалы: “Ааламды кубарта куйкалаган саратандын аптабы кайтып, эки жумадай күндүн көзү түзүк көрүнө албады. Күндүн табы ичкерип, төрт мезгилдин бу маалы күзгө ыктап бараткан кез. Ай арасы бу аймакта дамамдан арасат, кадимден ушундай өзү; күн кирпичи баш бакпаганы түгүл түнөргөн булуттардан көз жаштай тамчы сыгылып, асман дыбырттап алмагы да асан эмес. Антсе да ондой берип, апай бети өркөчтөнгөн боз адырлар да, ыраңы күбүлүп бүткөн куу талаа да, жан бүткөн тараптын текши баары кош ууртам суу жутуп, өзөгүнө жан кирип калар эле, ал эми мынабу куран сүрөөсүндөй кыраат кайрыган ойноок желдин кылары ушу да. Кайдан-жайдан жаалын карматып, айбаарлуу доолго айлангып барып, кеңирсип жаткан кокту-колотту, мобу шүдүгөрдү бейчеки будуң-чаңга арбап, жан-жактын бүттүгүн түп жайыла жапырт көтөрдү. Кара жаалы кызыган шамалдын айныкей жини оголе болбой арына келип, кудум ээсинен безген жолбун иттей үн созуп жатты... (2. 115-б.).

Жогорку үзүндүдөн биз С.Раевдин пейзажы адамдардан көз карандысыз эле өз нугунда өнүгүүсүн уланткан, өзүндө жандуу нерселердин болушуна

муктаж болбогон өз алдынча пейзаж экендигин көрөбүз. Бул абзацта, повесттин дагы башка абзацтарында дагы жаратылыштын көрүнүштөрү адамдын көзү менен каралбастан, өз алдынча өкүм сүргөн дүйнө экендигин байкоого болот. Ал эми дүйнөлүк адабиятта мындай мисалдар жыш учурайт. Бирок буга катар эле тышкы дүйнөнүн, жаратылыштын, табияттын көрүнүшү адам затынын кабылдоосуна жараша жашаган мисалдар дагы арбын. Айталы, орус адабиятынын көрүнүктүү өкүлү болгон А.П.Чеховдун “Верочка” аттуу аңгемесиндеги пейзаж андагы негизги каармандын дүйнө таанымы менен тыгыз байланышта берилет. Мисалы, аталган аңгемеден алынган төмөнкү үзүндүнү окуйлу: «Промежутки между кустами и стволами деревьев были полны тумана, негустого, нежного, пропитанного насквозь лунным светом и, что надолго осталось в памяти Огнева, ключья тумана, похожие на привидения, тихо, но заметно для глаза ходили друг за дружкой поперек аллея. Луна стояла высоко над садом, а ниже ее куда-то на восток неслись прозрачные туманные пятна. Весь мир, казалось, состоял только из черных силуэтов и бродивших белых теней, а Огнев, наблюдавший туман в лунный августовский вечер чуть ли не в первый раз в жизни, думал, что он видит не природу, а декорацию, где неумелые пиротехники, желая осветить сад бенгальским огнем, засели под кусты и вместе со светом напустили в воздух и белого дыма» (1.37-б.). Мында чеховдук башкы каарман пейзаждан адаттан тыш, фантастикалуу көрүнүштөрдү көрүп жатат.

Дегеле пейзаж деген нерсени биз адатта жаратылыштын, табияттын көрүнүштөрүн аныктай турган алкак катары аныктап, көнүп калганбыз. А чындай келгенде анын андан кеңири түшүнүк экендигин ошол эле орус элинин изилдөөчүлөрү аныкташат. Ага белгилүү бир аймакта турган жансыз нерселердин, буюмдардын бардыгы кирет. Бирок биз бул ойго эмес, өзүбүзгө көнүмүш болгон табият, жаратылыш көрүнүштөрү пейзаж экендиги туурасындагы пикирибизге таяна берели.

Повестти андан ары окуп жүрүп отурсак, дагы эки абзац бою жогорку тон менен кайрыктагы табият көрүнүшүнө туш болобуз. Жан-жаратылышка бир тамчы суу себеленбей турган коңур күздүн карти-

насы улам бир кырынан ачылып, жогорку абзацтын этегинде сүрөттөөгө алынган шамалдын образы кийинки абзацта тереңдетилип берилип жатат. Биринчи абзацтагы бир тамчы жаан көрбөй көзгө өөн тартып кагырап турган табиятта башталган ойноок жел экинчи абзацта күзгү табиятты жан алакетке түшүргөн шамалга өтүп барып, ал эми үчүнчү абзацта ал шамалдан кийинки негизги орунду дөңсөөлөр, эски мазарлар ээлей баштайт.

Биз бул чыгарманы жазып жаткан автордун, кааласак да, каалабасак дагы, Кыргызстандын түштүк аймагынан чыккан жазуучу экендигин айтууга тийишпиз. Анткени Кыргызстандын түндүк бөлүгүндө адамдар зыяратка баруучу ыйык жер катары түшүнүк бере турган “мазар” сөзү түштүктө адамдын сөөгү коюлган жер, башкача айтканда, көрүстөн, бейит түшүнүгүн берет. Демек, түндүк аймакта мазар катары булак деле, таш деле, дарак деле, жадалса кумурсканын уюгу деле түшүнүлө берсе, жана албетте, айрым касиеттүү адамдардын сөөгү коюлган жер дагы түшүнүлсө, түштүктө адам сөөгү жайгашкан жер экендиги – ушул көрүнүштүн өзү аркылуу жазуучунун кийинки сөздү адамдар багытына туштап баратканы өзүнөн өзү түшүнүктүү болот.

Андай көрүнгөнү менен кийинки көлөмдүү абзацта дагы ошол көрүстөндөрдүн азыркы абалы, ал жерге кийинки он чакты жылдан бери элдин сөөгү коюлбай калгандыгы жөнүндө сөз болуп, анын себептери айтылат. Тактап айтканда, суу басат деген коркунуч менен үч жүз түтүнгө жакын элди ылдыйды карай чөлгө көчүрүп ийип, ошол себептен бул мазарга эл коюлбаганы айтылат. Бул жагынан төртүнчү абзац дагы толугу менен пейзажды сүрөттөөгө арналган.

Минтип отуруп, бешинчи абзацтан ары дагы 20-абзацка чейинки өтө кыска, орточо, узун, абдан узун болгон бардык абзацтарда тең жаратылыш менен табият сүрөттөлүп, ортонку абзацтарынан тартып анын койнундагы кичинекей жандыктардын тиричилиги сүрөттөлүп баштайт. Мисалы, буга көңүл бөлөлү: “... Төөнүн көзүндөй болгон ийиндер эски мазарда канча. Кай тарабын караба ойду-келди казылган арс чычкандардын жан калкалар ийиндери жер бетин бербейт; минтип отурса бу макулуктарга жер түтмөкпү; быжыраган ийиндердин оозунан кеткен издер жөргөмүш соккон желеден бетер чаташып, баш айлантат. Ошо тешиктерден сорок-сорок этип, андан-мындан чыга калган араң жан талаа чычкандар да шамалдын басыларын күтүп, жер бетиндеги бул алааматка кулактарын тикчийте түрүп, ийиндеринде бир азга кумары ырбап дымып калышат. Буга

окшогон кара долу күндү заады көрбөгөндөй бу макулуктар да бири-бирине күмөнжан карап, жапайы кызыгы артканын кара. Ыраңы өчкөн кер сары жерди карк айланып, одур-бодурду койбой жалаңгычтай жарпып кеткен шамалдын кай тешиктен чыгып, кайдан мындай бинээ болмогу чычкан жаныбарларды да ушу саам түшөмөлгө салып турду. Кантсе да Эне-Чычкан бу өмүрүндө буга окшогон алааматтын эче бирин көрбөдү” (2.119-120-бб.).

Жанатан берки сүрөттөлүп жаткан табият менен жаратылыштын көрүнүшү алардын боорундагы чычкандар менен жалгашты. Эне-Чычкан сүрөттөлгөн жетишээрлик көлөмдүү он чакты абзацтан кийин гана негизги болгон жети чакан абзацта ошол өрөөнгө келген 3-4 эркектин максаты жөнүндө баяндалып, жанатан бери өзү менен өзү болуп ээн жаткан кенен алкактын боорундагы кыбыраган адам балдары сүрөттөлүп баштайт дагы, повесттин биринчи бөлүмү аяктайт. Мунун өзү адам проблемасын, көйгөйүн айтканга чейин жазуучу узак жол басып, ошол адам баласы жаралган ааламдын койнун кеңири сүрөттөп бергендигине күбө болобуз. Адамдан башка дагы ааламдын эң кичинекей жандыктары бар экендиги, ал жандыктардын көйгөйү дагы өз кезегинде адамдардыкынан төмөн турбастыгы жазуучу тарабынан абдан терең эске алынган. Ааламдык жазуучубуз Ч.Айтматовдо бөрү темасы, С.Раевде чычкан темасы кеңири эске алынгандыгы өзүнчө маселе. Анткени биз буга чейин да кайрылып келаткан “Соцреализм” аңгемесинде дагы С.Раев негизги каарман катары чычканды эл сотуна коюп, анын “тагдырын чечкен”.

Философиялык ой толгоолорго жык толгон повесттин кийинки бөлүмдөрү дагы дээрлик биз жогоруда баяндаган мааниде, ириде жаратылышты, табиятты сүрөттөө, анан гана анын фонундагы адамды сүрөттөөгө алуу аракеттеринен туруп, жыйынтыгында адам өмүрү, адам турмушу жөнүндөгү терең, мазмундуу повесттин жаратылгандыгын тастыктайт.

Жыйынтыктап айтканда, пейзаж темасы С.Раевдин чоң дагы, майда дагы чыгармаларынын бардыгында негизги тема катары атайын сөзгө алынат. Мунун өзү адам менен жаратылыш алакасын ачып берүүдө жемиштүү жыйынтыктарды берет.

Адабияттар:

1. Паперный З.С. «Мужики» – повесть и продолжение// В творческой лаборатории Чехова. М., 1974.
2. Раев С. Ханьшанын көз жашы. – Б., 2008.

Рецензент: д.филол.н., профессор Байгазиев С.